

M. Sz. Hrusevszkij, „az ukrán nemzeti történetírás atyja”

Varga Beáta
Szegedi Tudományegyetem

Az 1654-ben Oroszországhoz önkéntesen csatlakozott,¹ ukrán területekből kiformalódó Hetmanátus a cári kormányzat centralizációs törekvései ellenére az 1760-as évek elejéig meg tudta őrizni az autonóm jogkörrel rendelkező, katonai alapon szerveződő közigazgatási rendszerét. 1762-től a bal parti Ukrajna további sorsa II. Katalin (1762–1796) jóindulatától függött, aki a birodalma „*eloroszosítására*” törekedve kezdettől fogva nehezen tolerálta a Zaporozsjei Had privilegizált státuszát Oroszország keretein belül. 1764. november 10-én a cárnő több dekrétumot² adott ki: az elsőben elrendelte az utolsó hetman, Kirill Razumovszkij (1750–1764) megfosztását a hivatalától, a második dekrétum pedig kimondta a Hetmanátus megszüntetését és a bal parti Ukrajna területén az orosz közigazgatási rendszer bevezetését. Ezt követően az orosz fennhatóság alatt álló ukrán területek élére kormányzót nevezett ki Pjotr Rumjancev³ személyében, akinek elsődleges feladatául Ukrajnának az Orosz Birodalomba történő fokozatos ütemű beolvasztását tűzte ki a cári kormányzat. Kelet-Ukrajna integrációja végül két fázisban ment végbe: az 1764–1782 közötti periódusban fennmaradt ugyan az ukrán közigazgatási szervezet, de – autonómiájától megfosztva – teljesen a birodalmi kormányzatnak lett alárendelve. Ezt követően az 1782–1835 közötti időszakban az 1775-i orosz kormányzósági reformnak Ukrajnára történő kiterjesztésével következett be az egykori Hetmanátus teljes integrálása az Orosz Birodalom kereteibe.

Az 1830-as lengyel felkelés leverése után a cári kormányzat egyesítette a nyugati tartományait – Ukrajnát, Belorussziát és Litvániát –, ami nem csupán adminisztratív egyesítést jelentett, hanem egyben arra irányuló kísérletet is, hogy a nyugati provinciákat „*eredeti orosz földde*” változtassák. A cári udvar elsődleges célja a lengyel befolyás csökkentése volt ebben a térségben, amit végül a lengyel oktatási rendszernek orosz mintára történő átszervezésével érték el. E folyamat részének tekinthető 1834-ben a Szent Vlagyimir Egyetem⁴ megalapítása Kijevben, amelyet a cári kormányzat az orosz kultúra bástyájaként kí-

¹ Míután a Bogdan Hmelnyickij által vezetett 1648–1654-i ukrán mozgalom veszített az erejéből, 1653. október 1-jén a Zemszkij Szobor elfogadta a kozák vezetők azon kérelmét, hogy a cár a Zaporozsjei Hadat fogadja a védnöksége alá.

² Zenon E. Kohut: *Russian Centralism and Ukrainian Autonomy (1766–1830)*. London, 1988. 102.

³ G. A. Makszimovics: *Gyejatyelnoszty Rumjanceva Zadunajszkovo po upravlenyiji Malorosszijej Nyizsin*. 1913.

⁴ Megnyitását orosz részről elsősorban politikai okok indokolták, ugyanis a lengyel szabadságharc elfojtása után I. Miklós bezáratta a Vilniusi Egyetemet, amelyet a lengyelek alapítottak. Ennek helyére kellett egy olyan felsőoktatási intézmény, amely az orosz kormányzat pozícióit erősítheti a nyugati peremterületeken.

vánt létrehozni, ugyanis „Kijev mint az orosz városok anyja” megfelelő kiindulópontként szolgálhatott a cári Oroszország kulturális terjeszkedése számára. Természetesen egy egyetem nem korlátozhatta a tevékenységét kizárólag hivatalos politikai programra, így már annak első rektora, M. A. Makszimovics felvetette olyan tudományos célok elérését, amelyek nem tartoztak az orosz vezetés elvárásai közé. Az egyetem vezetősége teljes erejével támogatta, sőt vezette az ukrán történelem, régészet, etnográfia és topográfia kutatását, és mindezt a rektor a szláv egység ideológiája, az *ukrán nemzeti ébredés* szellemében tette.

A korabeli ukrán politikai gondolkodásra nagy hatást gyakoroltak a herderi eszmék, melyek megteremtették a nemzetek önmeghatározásának szellemi alapját. A 19. század első évtizedeiben megjelenő új eszmerendszer, a *romantika* – a közös nyelv és az azonos kultúra köré szervezve a népet – a közös hagyományokat és származást felismerte és ápolni kezdte, ami a *nemzeti öntudat kialakulásához és megerősödéséhez vezetett.*

A *nemzeti identitástudat* kiformalódásának kelet-európai folyamatában három általános fázist emelhetünk ki. A kezdeti szakaszban sajátos *nosztalgizáló hajlamot* vehetünk észre, ami általában abból áll, hogy egy-egy képzett és intellektuálisan érdeklődő emberekből álló csoport történelmi dokumentumokat, néphagyományokkal kapcsolatos tárgyakat gyűjt össze abban bízva, hogy ez a birodalmi kultúrával szemben mindenkiben ellenérzést kelt, valójában *a közös történelem jelenti a kialakuló nemzeti identitás magvát.* A második vagy *kulturális fázis* rendszerint a hazai nyelvnek⁵ váratlan újjászületésében és az irodalmi, oktatási tevékenységekben való elterjedtebb használatában testesül meg. A harmadik vagy *politikai periódus* a nemzeti önkormányzaton (= autonómián) alapuló intézmények megnövekedésének és a nemzeti törekvések kiszélesedésének igényét veti fel. Ukrajnában különösen nagy jelentőséggel bírt az *értelmiség* megjelenése, mivel a nemesi elit asszimilálódott és gyakorlatilag eltűnt, így *az értelmiségnek jutott az a szerep, hogy kulturális és politikai vezető szerepében átvezesse Ukrajnát a modern korba.* Problémát jelentett azonban, hogy az ukrán értelmiségen belül több frakció jött létre, ami az orosz és osztrák fennhatóság alatt élő ukránok *többszörös lojalitásának és identitásának*⁶ megjelenésével magyarázható. Az ukrán értelmiség köreiben csak az 1830–1840-es évektől, fokozatosan jelent meg az *egymást kölcsönösen kizáró identitás elve.* Ukrajnában, mint minden nagyobb állam fennhatósága alatt élő régió esetében, a nemzeti kultúra kialakítását és ápolását az is indokolta, hogy a kultúra eszközeivel gátat tudjanak vetni az orosz elnyomásnak. Így a történelmi hagyományok ápolásának egy önmagán túlmutató jelentősége is volt: *szembeszegülés az orosz dominanciával.*

1846-ban Kijevben a helyi egyetem professzorának, N. I. Kosztomarovnak a védnöksége alatt megalakult a Cirill és Metód Társaság, amely az értelmiségieket és az egyetemi

⁵ Meghatározó szerepet játszott a nemzeti identitástudat formálódásában a nyelv mint közös láncszem, amelyben megtalálható egy nép gondolkodásmódja, érzélemlivága, megmutatja a nemzet természetes határait, összeköti az egyes társadalmi osztályokat és a más-más régiókhoz tartozókat. Az ukrán nyelv fejlődését jelentősen megnehezítette, hogy még az értelmiségi körökből is sokan úgy gondolták, hogy – mivel az ukránok szoros rokonságban állnak az oroszokkal – az ukrán nyelv csupán az orosz egyik dialektusának tekinthető.

⁶ R. P. Magocsi: *A History of Ukraine. The Land and Its People.* University of Toronto Press, Toronto, 2010. 377.

hallgatókat tömörítette magában.⁷ Mint ahogy az ukrán politikai szervezetekre általában jellemző volt, e társaság céljai között sem merült fel az önálló ukrán állam igénye, hiszen az ukránok elszórta éltek az Osztrák és az Orosz Birodalom területén. Mivel a Cirill és Metód Társaság nézeti veszélyeztették a fennálló abszolutista államformulát, a cári titkosrendőrség 14 hónap után felszámolta a szervezet tevékenységét, vezetőit pedig letartóztatta.

II. Sándor 1855-ös trónra lépése némi enyhülést hozott a cári kormányzat centralizációs politikájában, de az 1863-i lengyel felkelést követően az udvari körök a korábbinál is határozottabban törekedtek az Orosz Birodalom peremterületeiben megmutatkozó szeparatista törekvések elfojtására. 1863. július 18-án az ún. *Valujev-dekrétumban* tilalmat rendeltek el a tankönyvek és vallási témájú ukrán nyelvű kiadványok megjelentetésére, azon hivatalos álláspontból kiindulva, hogy „*kisorosz nyelv nem volt, nincs és nem is lesz*”.⁸ Az ukrán szeparatista törekvésektől tartva, II. Sándor 1876-ban bizottságot küldött az ukrán tartományokba azzal a feladattal, hogy vizsgálják ki az ott kialakult politikai helyzetet. A bizottság javaslatára az uralkodó az 1876-i *emsi rendeletében*⁹ betiltotta valamennyi ukrán témájú publikáció kiadását, az ukrán nyelvű színdarabok bemutatását és az anyanyelv oktatását az ukrán iskolákban. A rendelkezés egyben megkérdőjelezte az „*ukrainisták*” mozgalmának alapelveit is, akik *hittek abban, hogy magukat a politikától távol tartva és kizárólag a kulturális fejlődésre koncentrálva, el tudják kerülni az összeütközést a Romanovokkal*.¹⁰

Az 1890-es évektől új politikai irányzatként megjelenő szocialista eszmék hatására létrejött az első ukrán szervezet Forradalmi Ukrán Párt néven és az ukrán politikai aktivisták dilemma elé kerültek. *Felmerült a kérdés, hogy az ukránoknak van-e esélyük az autonómia visszaszerzésére, esetleg akár a függetlenség kivívására, vagy tanácsosabb továbbra is beintegrálódni az Orosz Birodalomba*.¹¹

Az ukrán területek egyesítése egy egységes és szuverén állam keretében hosszú évszázadokat vett igénybe, az egyes ukrán régiók ez idő alatt egymástól eltérő kultúrájú és politikai berendezkedésű államok kötelékébe tartoztak, ami megosztotta Ukrajna történelmét és megnehezítette az egységesítő törekvéseket. Az ukrán nép államalapító törekvései folyamán meghatározó szerepet játszott a kollektív *nemzeti tudat* megteremtése, elsősorban annak történelmi elemeit előtérbe állítva. A hangsúly tehát a „*nemzeti történelemre*”, illetve

⁷ A társaság liberális szárnya a szláv föderáció, az ún. „Szláv Egyesült Államok” békés úton történő megteremtését hirdette, míg demokrata irányzata azt forradalmi úton kívánta elérni. Az orosz önkényuralmi berendezkedéssel szemben egységesen a köztársasági államforma létrehozásától remélték az ukrán nemzeti törekvések megvalósulását, vagyis a föderatív Oroszországon belül az ukrán nép egyenjogúsítását az addig uralkodó nagyorosz nézettel.

⁸ I. O. Hurzsij (szerk.): *Hresztomatija z isztorii Ukrainzkoi RSZR*. Kijev, 1970. 168–169.

⁹ F. Savcsenko: *Zaborona ukrajinsztva 1876 r.* München, 1970. 381.

¹⁰ A helyzetüket tovább nehezítette a mozgalmon belüli nézetkülönbségek megjelenése: P. Kulis meggyőződése szerint az oroszok a politikai életben nagy tapasztalatokkal és tudással rendelkeznek, így ezen a téren a vezető szerepet meg kell hagyni nekik, ugyanakkor a kulturális életben az ukránok vannak fölényben, ezért elsősorban erre a területre kell koncentrálniuk. A. Antonovics szintén az ukrán kultúra fellendítése érdekében szállt síkra, de csak olyan formában, hogy az ne menjen az orosz néppel kialakított kapcsolatok rovására. O. Konyisszkij az ukrán és orosz viszonyrendszer minimumra szorításának programját hirdette, de ennek megvalósítására nem rendelkezett határozott programmal.

¹¹ Magocsi: i. m. 403.

a „nemzeti identitás forrásaihoz való visszatérésre” helyeződött. A nemzettudat, azaz egy nép valamely nemzethez tartozásának érzése elsősorban a közös múlt és kultúra vállalásán alapul és szerves velejárója az a természetes törekvés minden nemzet tagjai körében, hogy megőrizve jellegzetességeiket, ne asszimilálódjanak más néphez. Fontos továbbá az a célkitűzés is, hogy első lépésben *nemzeti-kulturális vagy nemzeti-területi autonómiát* szerezzenek, idővel pedig a *gazdasági-politikai függetlenség, a polgári társadalom és nemzetállam szintjére érjenek*.¹²

*A modern Ukrajnának a szó általánosan elfogadott értelmében állami történelme szinte nincs, úgy tekintendő tehát ez a történelem, mint amely az ukrán népnek különféle periódusokban és különféle államokban szerzett történelmi és politikai tapasztalatait foglalja össze.*¹³ Az ukrán nemzetkép-teremtő folyamat elengedhetetlen részévé vált többek között a *nemzeti történelmi narratíva megteremtése. A nemzeti történelem és általában a nemzeti hagyományok, nem utolsósorban a nemzetállami önállóság állandó hangsúlyozása érzelmi és politikai töltetet nyert.*¹⁴ *Az önálló nemzeti történelem folyamatosságának bizonyítékául pedig az ukrán lakta területek folytonossága szolgálhat.*

Ukrajna megosztottságához és késői államalapításához az is hozzájárult, hogy nem örökölt egységes nemzeti identitást, egyes területei ebben a tekintetben „érettebbek”, mások „elmaradottabbak” voltak.¹⁵ Kelet- és Közép-Ukrajnában soha nem tudott kibontakozni erős nemzeti mozgalom, sőt az ukrán identitástudat helyi változata itt nem zárta ki sem az orosz kultúra és nyelv terjedését, sem a Romanov-cárok iránti lojalitást. Lengyelország teljes felosztása következtében Nyugat-Ukrajna¹⁶ is – Galícia¹⁷ kivételével – Oroszországhoz került, vagyis az *ukrán területek jelentős része egy államhoz – de nem egy államba – tartozott*, azaz a Romanov-dinasztia égisze alatt sor került Ukrajna egyesítésére. A viszonylag liberális osztrák uralom alatt¹⁸ – Galíciában – erősebb nemzeti öntudat fejlődött ki 1772-től, ezért végül itt született meg legkorábban az egységes ukrán államba tömörülés gondolata, amelynek magvalósulása az ukránok megosztottsága és gyenge identitástudata miatt még több mint egy évszázadot váratott magára.¹⁹

¹² Bocskor Medvecz Andrea: Nacionalizmus és történetírás. Az ukrán történelemformálás hatása a nemzeté válás folyamatában. *Acta Beregsasiensis*, VIII. évf. (2009), 2. köt. 17.

¹³ Uo. 25.

¹⁴ Glatz Ferenc: Regionális történetiszemlélet Közép-Kelet Európában. *História*, 2001. 5–6. 58–59.

¹⁵ Tatjana Zsurzszenko: Két Ukrajna – A nemzeti eszme bukásának mítosza. *Transit*, 23 (2002) online. http://archiv.iwm.at/index.php?option=com_content&task=view&id=274&Itemid=451. Letöltés: 2012. január.

¹⁶ Az egykori kijevei, volhíniai és podóliai vajdaságot magában foglaló ún. „Orosz–Lengyel Ukrajna” 1795 után került az Orosz Birodalom kötelékébe.

¹⁷ A Szentpéterváron megkötött 1772. augusztus 5-i szerződés határozta meg Ausztria új határvonalát, amelynek értelmében a Habsburgok megkapták „Vörös-Oroszországot”, azaz a Halics–Lodoméria Királyságot, Auschwitz és a Zator hercegséget.

¹⁸ A császári kormányzat egy idő után rájött arra, hogy az ukránok felé kinyilvánítandó kedvezőbb bánásmód a javukra válhat, mert megfelelő ellensúlyt képezhetnek az egyre agresszívebb lengyelekkel szemben. Így az oroszhoz képest liberálisabb Habsburg-uralom alatt az egyes etnikumok nemzeti fejlődéséhez kedvezőbbnek bizonyultak a körülmények, ami lehetővé tette, hogy a ruténok Kelet-Galíciát tartsák az „ukrán Piemontnak”, ahonnan az ukrán területek egyesítése elindulhat.

¹⁹ R. P. Magocsi: *The Roots of Ukrainian Nationalism. Galicia as Ukraine's Piedmont*. Toronto, 2002. 67.

Az ukrán nemzeti öntudat növelésében fontos szerepet játszott a nemzeti történelem kutatása és oktatása, ugyanis *a dicső múlt és a közös sors tudata büszkeséggel töltötte el a népet és arra ösztönözte az ukránokat, hogy a nemzetükhöz akarjanak tartozni. Az pedig meghatározó jelentőséggel bírt, hogy a régmúlt dicső legyen és legyen kontinuitása!* A korszakban írt művek mély lokálpatriotizmusról és az ukrán múlt szeretetéről tanúskodtak, de mindegyikben kiemelkedett az a meggyőződés, hogy *Ukrajna természetes és szerves része az Orosz Birodalomnak.*

Ahhoz, hogy értelmezni tudjuk M. Sz. Hrusevszkij meghatározó történetírói szerepét, végig kell követni a historiográfiában megfogalmazódott meghatározó nézeteket az ukrán nép legnagyobb problémáját érintő *önálló államiság kérdéskörében* a 19. század végéig. Az orosz történetírás „*tradicionális sémája*” értelmében a 15–17. század között kiformalódó moszkvai állam a Kijevi Rusz jogutódjának tekinthető, az ukrán területeket pedig „nyugat-orosz” földeknek nevezték, amelyek lengyel–litván kötelékben a 17. század közepéig „orosz identitásuk” megőrzésére törekedtek. A „*nagyorosz*” *narratíva* a Kijevi Ruszt az első orosz államalakulatnak tekinti,²⁰ amely 1240 után részben fennmaradt a délkeleti térségben mint Vlagyimir-Szuzdali fejedelemség, majd mint Moszkvai Nagyfejedelemség, végül pedig mint Orosz Birodalom. Ebben az értelmezésben *az orosz történetírói hagyomány az ukránok történetét az orosz történelem részének tekintette, népüket az orosz etnikum egyik alfajának értékelte, az ukrán területeket pedig az „orosz földek” elválaszthatatlan részének titulálta.*²¹ Ezen gondolatmenet értelmében a „*nagyorosz*” *narratíva* az ukránokat vagy – ahogyan orosz részről őket nevezték – kisoroszokat valójában önálló államiság, illetve történelem nélküli népnek nevezte, és őket az orosz történelem elválaszthatatlan részének tekintette. *A „nagyorosz” történetírók számára nem léteztek Ukrajna sajátos nemzeti vonásai, az ukrán nép politikai „éretlensége” miatt pedig a megítélésükben egy szuverén ukrán államnak nem lehettek esélyei Kelet-Európában. Az „összorosz” nézet valójában birodalmi érdekeket szolgált és az egységet volt hivatott hirdetni és alátámasztani.* Ezen elmélet hosszú ideig széleskörű támogatásra talált az ukrán elit körében azt elősegítendő, hogy az orosz nemességgel egyenértékű jogaikat hirdetve, hozzájuk hasonló privilégiumokban részesülhessenek.

Annak érdekében, hogy megalkossák „*nemzeti történelmüket*”, az ukrán történetíróknak be kellett bizonyítaniuk, hogy az ukrán nép rendelkezik ősi gyökerekre visszavezethető „*saját*” történelemmel, amely kétségtőlön önálló és folyamatosnak tekinthető az évszázadok folyamán. Megalapozott történelmi érvekkel alá kellett támasztani, hogy az ukránok története a 9–19. század között folyamatosan és megszakítás nélkül fejlődött annak ellenére, hogy egyes korszakokban az ukrán területek egyes részei a lengyel–litván állam, az Orosz és a Habsburg Birodalom fennhatósága alá kerültek.

Ukrajna és Oroszország 1654-i egyesülése után a kozák sztarsina a cár fennhatósága alá került ukrán területeken az uralkodó osztály pozíciójába került, de a 18. század elejétől a cári kormányzat fokozatosan korlátozni kezdte Ukrajna autonóm jogait és vezető rétegei-

²⁰ Annak keleti szláv népességét pedig oroszoknak nevezik.

²¹ N. M. Karamin: *Isztorija goszudarsztva rosszijszkovo Szanktpeterszburg, 1842-1843.*; N. G. Usztrjalov: *Russzkaja isztorija SzPb.* 1839. 16.; M. P. Pogogyin: *Issledovanyija, zamecsanyija i lekciji o russzkoj isztoriji Moszkva, 1856.* 425–428.; Sz. M. Szolovjov: *Isztorija Rossziji sz drevnyejsih vremjon Moszkva, 1959–1966.* 15.; V. O. Kljucsevsvij: *Szocsinyenyija v 8 tomah.* Moszkva, 1956–1959.

nek privilégiumait. Erre a folyamatra reagálva, a kozák elit soraiból kikerülő „*kozák krónikások*”²² „rendjük” jogait hangoztatva, érveket a „dicső múltból” merítettek. Ezen művekből az a korabeli vélemény bontakozik ki, hogy a *kozák sztarsina* nagy történelmi lehetőségről, az önálló ukrán állam megteremtéséről mondott le a Lengyelországtól történő elszakadás után és választotta az orosz cár fennhatóságát. Véleményünk szerint ez a történeti munka láthatóan elsősorban az ukrán vezető köröknek a meg nem szerzett függetlenség utáni nosztalgiáját fejezi ki.

A *kozák vezetőknek és az ukrán nemességnek az orosz kormányzathoz fűzött várakozásai* még nagyobb határozottsággal jelennek meg az *Isztorija Russzov ili Maloj Rossziji* című műben, amely nagy hatást gyakorolt a kor szinte valamennyi történetírójára és a későbbi feldolgozásokra is.²³ A mű szerzője megfogalmazza azt a tézist, hogy valójában *Ukrajnát sohasem foglalták el, az ukránok mindig önként, mint szabad és egyenjogú partner léptek szövetségre más államokkal, ezért Ukrajnának természetes, morális és történeti joga van az önálló politikai fejlődésre.* Ebben a gondolatmenetben – óvatos formában ugyan, de – ismét a függetlenség eszméje körvonalazódott.

Ugyanakkor a 18. század végén, a 19. század elején született történeti művekben²⁴ a nemesi történetírók már egy szót sem említenek a szuverén ukrán állam megteremtéséről, mint lehetséges alternatíváról. Ebben az időszakban a *cárnak hűséges alattvalói nézetek* jelentek meg az elvárásaikban immár többé-kevésbé kielégített²⁵ *ukrán nemesi történetírók* tollából, akik az *ukrán történelemre a kezdetektől fogva a 18. század végéig, mint szakadatlan történelmi folyamatra tekintettek, ugyanakkor elfogadták azt a hivatalos birodalmi álláspontot is, hogy az orosz nép az ukránok „idősebb testvérének” tekintendő.* Így gyakorlatilag az ukrán nemesi történetírók csak annyiban kívántak változtatni a „*nagyorosz*” narratíván, hogy a *tradicionális történelmi sémában Ukrajna és az ukrán nép számára is méltóbb helyet érjenek el.* Egyben a szerzők kérdésessé teszik a független ukrán államiság kivívásának lehetőségét és feltétlenül szükségesnek tartják népüknek egy erős államhoz való csatlakozását, illetve tartozását.

A romantikával átítatott *narodnyik* vagy *populista beállítottságú történészek* az 1860-as évektől kezdve a korábbiaknál nyíltabban kétségbe vonták a „*nagyorosz*” narratívát, eluta-

²² *Letopisz Szamodvica.* Kijev, 1878. 33.; Sz. V. Velicko: *Letopisz szobutyij v Jugo-Zapadnoj Rossziji v XVII.* Kijev, 1864. 137.; *Letopisz G. Grabjanki: Gyejsztyija prezelnj i ot nacsala poljakov nyebuvaloj branyi Bogdana Hmelnyickovo... Roku 1710.* Kijev, 1853. 123–129.

²³ *Isztorija Russzov ili Maloj Rossziji.* Moszkva, 1846. 209–229.

²⁴ A. I. Rigelman: *Letopisznoje povesztvovanyije o Maloj Rossziji i jejo narode a kozakah voobse.* Moszkva, 1847. 173.; D. N. Bantis-Kamenszkij: *Isztorija Maloj Rossziji ot vodvorenija szlavjan v cej sztrane do unyicstozsenija Getmansztva.* Moszkva, 1903. 205–208.; N. A. Markevics: *Isztorija Malorossziji.* Moszkva, 1842. II. 167–168.

²⁵ Az 1760-as évektől kezdve az Ukrajna és Oroszország közötti viszony elmérgesedett, mert II. Katalin – a peremvidékek oroszosítására törekedve – hatálytalanította a bal parti Ukrajna autonóm berendezkedését. Ezzel 1764-ben gyakorlatilag véget ért a Hetmanátus részleges különállása az Orosz Birodalmon belül. Ezt a folyamatot mintegy ellensúlyozandó, a cárnő 1785-ben a többségében a kozák sztarsinából kialakult ukrán nemességet az orosz nemességgel azonos jogállásba helyezte.

sítva a korlátlan cári hatalmat és előtérbe állítva az ukrán nemzettudat önálló fejlődését. Miközben a narodnyikok hittek a keleti szlávok fundamentális egységének eszméjében, határozottan felléptek az Orosz Birodalom föderatív alapon történő átalakításáért, *Ukrajna pedig nemzeti autonómiájáért szállt síkra a cári birodalom keretein belül a 19. században.*²⁶

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a Hruszevszkij munkásságát megelőző ukrán történetírók kezdetben határozott vagy burkolt formában ugyan, de egységesen célul tűzték ki az ukrán nép önálló fejlődésének támogatását az „összorosz” állam és nemzet keretein belül. Valójában csak a 19. század végétől érezték a történészek égető szükségét annak, hogy „létrehozzák” a nemzeti identitás fontos részét képező ukrán „nemzeti” történelmet, amelyet nemcsak a szükség, hanem – Hruszevszkij szavaival élve – a „becsület” is megkívánt.²⁷ Csak a 19. század végén fogalmazódott meg elvétel az a nézet, hogy *Ukrajna valójában sok mindenben különbözik Oroszországtól: nyelvében, kultúrájában, történelmében és politikai hagyományaiban.*

M. Sz. Hruszevszkij kiemelkedő ukrán történész és államférfi 1860-ban született, 1886–1890 között a Kijevi Egyetemen történeti tanulmányokat folytatott, majd 1894-ben, a doktori disszertációja megvédését követően V. A. Antonovics javaslatára a Lemberg Egyetemen elvállalta az ukrán történelem tanszék vezetését. Politikai karrierje is Galíciában vette kezdetét, ahol egyike lett az Ukrán Nemzeti Demokratikus Párt megalapítóinak, amely szervezet célul tűzte ki az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő ukránok egységbe szervezését. Az első világháború előestéjén egyrészt a galíciai ukrán nemzeti-demokratikus mozgalomban támadt ellentétek, valamint az osztrák hatóságok azon vádja szerint, amely alapján ő valójában orosz kémnek tekintendő, Hruszevszkij elhagyta Ausztriát. Olaszországon, majd Románián keresztül Kijevbe ment, ahol viszont az orosz hatóságokkal gyűlt meg a baja, akik az osztrák kormánnyal való együttműködéssel vádolták meg, ezért először börtönbe zárták, majd száműzték Szibériába. Sz. A. Platonov történész-akadémikus közbenjárására kegyelmet kapott és Kazanyba, majd Moszkvába irányították, ahol 1917 márciusáig élt.

Az 1917. februári forradalom lehetővé tette Hruszevszkij számára, hogy visszatérjen Kijevbe, ahol népszerűségének köszönhetően megválasztották az újonnan alakuló Ukrán Központi Rada (Tanács)²⁸ vezetőjévé. Az UKT az első olyan szervezatként működött, amely 1917 márciusa és 1918 áprilisa között az ukrainai nemzeti-felszabadító mozgalmat vezette és harcolt az egységes ukrán nép törvényes jogaiért és a függetlenségért. *Az Ukrán Központi Tanács Hruszevszkij irányítása alatt végigjárta az autonómia megszerzésétől*²⁹ a

²⁶ N. I. Kosztomarov: Müszli o federatyivnom nacsale v drevnyej Ruszi. *Osznova*, 1861. 1. sz. 12–58.; A. Lazarevszkij: *Opiszanyije sztaroj Marorossziji*. T. I–III. Kijev, 1889–1902.

²⁷ A. P. Demidenko: *Velikij ukrainec: Matyeriali z zsittijja ta dial'nosztyi M. Sz. Hruszevszkoho*. Kijev, 1992. 206.

²⁸ Az oroszországi februári forradalom után megalakult Ideiglenes Kormány nem szándékozott önkormányzati jogot adni az ukránoknak, ezért Ukrajna-szerte tüntetéseket szerveztek autonómiát követelve. Az ukrán politikai szervezetek összukrajnai tanács létrehozását sürgették és törekvésük eredményeképpen március 4-én megalakult az Ukrán Központi Tanácsot (UKT).

²⁹ Mind az Ideiglenes Kormány, mind a bolsevikok elutasították az ukrán autonómiát, de a közöttük kialakult ellentétek Oroszországban belpolitikai válsághoz vezettek, így az Ideiglenes Kormány kény-

függetlenség kivívásáig vezető utat, de kezdetben nem gondolkodtak Ukrajna Oroszországtól történő elszakadásában. A történész 1917 nyarán megjelent brosúrájában még a következőket írta:

„...Az ukránoknak nem áll szándékukban elszakadni az Orosz Köztársaságtól. Jó szándékú és szabad viszonyban akarnak velük maradni...”³⁰

1917 októberében az Ideiglenes Kormány megdöntését Kijevben megnyugvással fogadták, de nem lelkesedtek a bolsevikok hatalomra kerüléséért, akik az ukrán nacionalista törekvéseket elvben elismerték, de a gyakorlatban elutasították. Ukrajna területén is megkezdődött a harc a hatalom megszerzéséért a három hatalmi csoportosulás: az UKT, az ideiglenes kormány támogatói és bolsevikok között. A harcokból végül az UKT került ki győztesen, amely november 6-án kibocsátotta a III. Univerzálját és M. Sz. Hruszevszkij elnökségével kinyilvánította az Ukrán Népköztársaság függetlenségét, de egyben elfogadta a megalakítandó orosz föderációval az egység megőrzését, deklarálta továbbá a demokratikus szabadságjogokat, az önkormányzati rendszer létrehozását és a nemzetiségi jogok biztosítását.

A bolsevik támadás kezdete után Harkovban december 11–12-én szovjetkongresszust tartottak, ahol kimondták a Szovjet Ukrán Népköztársaság (SZUNK) létrejöttét. Kijev elfoglalása után a bolsevikok hozzákezdtek saját hatalmuk megszilárdításához, 1918 januárjában a Vörös Hadsereg elfoglalta a bal parti ukrán területeket, ahol kialakították a szovjet-rendszert.

A Központi Rada szorongatott helyzetében sem engedte meg a bolsevikoknak, hogy ők képviseljék Ukrajnát a breszt-litovszki tárgyalásokon, hanem saját követeiket küldték el és írták alá február 9-én a békét a központi hatalmakkal, amit azonban a harkovi kormány nem ismert el. A megegyezés értelmében Németország és szövetségesei elismerték az Ukrán Népköztársaságot független államként és ígéretet tettek Ukrajna felszabadítására a bolsevik uralom alól. Ennek fejében az Ukrán Népköztársaság vállalta, hogy mezőgazdasági termékeket szállít Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia részére. 1918. március 2-án 45 ezer fős német–osztrák sereg vonult be Kijevbe és visszaállították a Rada uralmát.³¹ A Kijevbe történő visszatérést követően Hruszevszkij elnöki posztját megerősítették a Központi Tanács élén, aki igyekezett meggyőzni mindenki arról, hogy az újonnan megalakult ukrán állam demokratikus berendezkedésű és egyben békeszerető állam, amely nem kíván senkivel harcra bocsátkozni, ezért valójában nincs is szüksége hivatásos hadseregre.

A német hadvezetés április 29-én feloszlatta a Központi Radát, megszüntette az Ukrán Népköztársaságot és létrejött a hetmanátus Pavlo Szkoropadzkij vezetésével, aki bejelen-

telen volt engedni az ukránok követeléseinek. Az UKT 1917. július 3-án kiadta a II. Univerzálját, amely kimondta, hogy Ukrajna Oroszország autonóm területe.

³⁰ M. Sz. Hruszevszkij: *Zvidki pismo ukrainsztvo i do csoho vono ide*. Kijev, 1917. 14.

³¹ A Rada helyzete ennek ellenére továbbra is bizonytalan maradt, mert a függetlenség biztosítása érdekében idegen haderő segítségét vette igénybe, amit a helyi lakosság nagy része nem nézett jó szemmel. Az erős államapparátus két legfőbb támaszában – hadsereg és bürokrácia támogatása – továbbra is hiányt szenvedtek; felerősödött a vezetők közötti vita is, ugyanis Vinnicsenko szerint radikálisabban kellett volna fellépni a bolsevikokkal szemben, míg Petljura elsődlegesen a nemzetállam rendszerének kiépítésére helyezte a hangsúlyt. Ezenkívül nem tudtak eleget tenni a német követeléseknek sem.

*tette az ukrán állam megalakulását, amely szokatlan keverékét alkotta a monarchikus, köztársasági és főként a diktatórikus elemeknek.*³²

A politikai fordulatot követően³³ Hruszevszkij a történettudomány felé fordult, először Csehszlovákiába, majd Ausztriába emigrált, végül visszatért Kijevbe. 1929-ben a Szovjet Tudományos Akadémia tagjává választották, de hamarosan letartóztatták az Ukrán Nemzeti Központban kifejtett politikai tevékenysége miatt. Végül bizonyítékok hiányában kiengedték, de eltávolították Moszkvába, ahol 1934-ben halt meg.

Az ukránok történelmét behatóan³⁴ tanulmányozva Hruszevszkij alap gondolata azon meggyőződésére alapult, hogy *világos különbséget kell tenni az oroszok, ukránok, és beloruszok történelme között, és e népeket külön nemzeti entitásként kell kezelni.* Kihangsúlyozta továbbá, hogy a 19. századi Ukrajna valójában különböző etnikai, földrajzi és történelmi régiók konglomerátumának tekinthető, viszonylag eltérő regionális történelmi identitástudattal. Az orosz és az ukrán nép kapcsolatrendszerében a történelem folyamán elsősorban a következő problémák kerültek előtérbe: 1. *a két nép etnikai megkülönböztetése illetve azonosítása; 2. a Kijevi Rusz politikai és kulturális örökségének kérdése; 3. az orosz és ukrán államiság problematikája, azaz az ukránoknak van-e dicső múltjuk és jogukban áll-e az önálló államiság megteremtése.*

Ezek az alapvető kérdések Hruszevszkij munkásságában is részletes elemzés tárgyát képezték és valójában ezen szempontrendszer vizsgálata során formálódott ki az ukrán történelem új sémája népének történelmére vonatkoztatva. Központi tétele szerint a történelem kontinuitását a *nép* adja, amely kezdetben etnosz, később bizonyos kollektív tudattal rendelkező tömeg, majd végül tudatos nemzet. A nép által a nemzetté válásig megtett folyamat szakadatlan fejlődésként, evolúcióként értelmezi, amihez szerinte nincs szükség forradalomra, az fejlődés nélkül is lezajlik.³⁵ 1917-ben megjelent két röpiratában – *Kik azok az ukránok és mit akarnak?*³⁶, *Honnan jöttek és hová tartanak az ukránok?*³⁷ – mintegy reflektálva a bolsevik hatalomátvételre, *az önerőből kiküzdött szabadságban látta az ukrán nép megkülönböztető jellegzetességét a többi keleti szláv etnikumhoz képest, valamint kihangsúlyozza: az ukrán etnosz éppen most formálódott nemzeté, vagyis a cári Oroszország szét-*

³² Egyedül a hetman rendelkezett törvényhozói jogkörrel, egy kézben irányította a hadsereget és a külpolitikát. Ezek a jogok szinte teljhatalmat biztosítottak Szkoropadzskij számára, de mégsem fedték azt a tényt, hogy a németek Ukrajnában mindenre kiterjedő befolyással rendelkeznek.

³³ 1918 novemberében Lembergben bejelentették a Nyugat-Ukrán Népköztársaság megalakulását, amelynek vezetői szövetkeztek Petljurával a harkovi szovjetkormány ellen. Kelet-Galíciát azonban a lengyelek is maguknak követelték, így kezdetét vette az ukrán–lengyel háború, amelynek folyamán a lengyelek 1919. július közepére majdnem egész Kelet-Galíciát visszafoglalták és a nyugat-ukrán hadsereget Kelet-Ukrajnába szorították vissza. Szovjet-Oroszország és Lengyelország 1921 márciusában megkötötte a rigai békét, amely Varsónak a Petljurával született megállapodását figyelembe véve, ukrán területeket engedett át lengyel birtokba. Valójában tehát megismétlődött az 1667-es andruszovói szerződést követően kialakult helyzet, hiszen a lengyelek és az oroszok – az ukránok érdekeit figyelmen kívül hagyva – ismét felosztották egymás között Ukrajnát.

³⁴ Mintegy kétezer politikai és tudományos publikáció fűződik a nevéhez.

³⁵ Serhii Plokhly: *Unmaking Imperial Russia – Mykhailo Hrushevsky and the Writing of Ukrainian History.* University of Toronto Press, Toronto, 2005. 284.

³⁶ M. Sz. Hruszevszkij: *Kto taki ukrainci i csoho oni hocsut.* Kijev, 1917. 181.

³⁷ M. Sz. Hruszevszkij: *Zvidki pislo ukrainsztvo i do csoho vono ide.* Kijev, 1917. 191.

hullásában reális esély rejlik az ukrán önállóság megteremtésére, amihez azonban az kell, hogy az ukrán területek „egységes nemzeti testté” váljanak.

Kategorikusan elvetette azt az orosz koncepciót, amely a „politikai központok áthelyeződésére” alapozva, egységes és jogfolytonos folyamatként követte végig az orosz történelmet a Kijevi Rusztól kezdve az Orosz Birodalom létrejöttéig. Érvelésében semmiféle történelmi bizonyíték nem támasztja alá azt a birodalmi álláspontot, hogy az ukrán és belorusz történelem „minden oroszok” történelmének szerves és elválaszthatatlan része lenne.

„*A Vlagyimir–Moszkvai Állam sem az utódja, sem pedig az örököse nem volt a Kijevi Államnak...* A két nemzet, nevezetesen az ukrán-rusz és a nagyorosz nemzet etnográfiai és történelmi közelsége sem szabad, hogy okot adjon arra, hogy összekeverjük a kettőt”³⁸ – olvashatjuk az egyik meghatározó munkájában.

Az orosz tradicionális sémával szemben Hruszevszkij felvázolta az ukrán történelem menetének meghatározó mozzanatait:

1. *Az ukrán mint különálló nép a koraközépkortól kezdve létezett.*
2. *A Kijevi Rusz keretein belül megteremtették egy állam alapjait megkülönböztetendő az északkeleti – a későbbiekben nagyorosz – népességtől.*
3. *A Kijevi Rusz politikai örökösének nem a Vlagyimir–Szuzdali, hanem a Halics-Volhíniai Fejedelemséget kell tekinteni, amely a 14. századtól kezdve fokozatosan elvesztette a függetlenségét és beintegrálódott a szomszédos államokba – a Litván Nagyfejedelemségbe, a Lengyel és a Magyar királyságba.*³⁹

A fenti alaptételből kiindulva, Hruszevszkij megalkotta az ukrán történelem sémáját, amely a következő történelmi periódusokat tartalmazza:

1. Ókori ukrán történelem:

Ezen korszakon belül a történész kiemeli az antok és a „rusz-ukrán” etnikum közötti rokoni kapcsolatokat, az antok 4–7. század közötti politikai szervezetét a Kijevi Rusz elődjének tekinti.

2. Ukrajna-Rusz középkori történelme:

Ez a periódus a Kijevi Rusz és a Halics-Volhíniai Fejedelemség korszakára osztható fel. Hruszevszkij szerint a Kijevi Rusz politikai és társadalmi szerkezetét a rusz nép alakította ki, akiket „korai ukránoknak” nevez. Hangsúlyozottan emeli ki továbbá, hogy a kijevi periódus nem nyúlik át az orosz történelem vlagyimir–moszkvai periódusába, hanem a halics-volhíniai államban él tovább.

3. Ukrajna lengyel és litván fennhatóság alatt:

A halics-volhíniai állam története a Litván Nagyfejedelemség, majd a Litván–Lengyel Nemzetközösségben folytatódott.⁴⁰

4. Az ukrán történelem modern korszaka:

Ehhez a periódushoz sorolja a lengyel fennhatóság alatt az „ukrán nemzeti újjászületést a sztyeppéken”, azaz az ukraini kozákság kialakulását és a Zaporozsjei Szics létrejöttét.

³⁸ M. Sz. Hruszevszkij: *Zvicsajna szhema „russzkoi” isztorii i szprava racionalnoho ukladu isztorii szhidnoho szlovjansztva*. New York, 1960. 202–210.

³⁹ Lubomyr R. Wymar: *Mykhailo Hrushevsky: Ukrainian-Russian Confrontation in Historiography*. Toronto–New York–Munich, 1988. 15–16.

⁴⁰ Az orosz történészek azon kísérletét, hogy Litvánia történetét az orosz történelem részeként kezeljék, Hruszevszkij úgy értelmezte, mint az orosz centralista és imperialista historiográfia történelmileg megalapozatlan kísérletét.

5. Az Ukrán Hetman-Állam megalapítása és fejlődése:

Hrusevszkij ehhez az érához sorolja a Bogdan Hmelnyickij vezette 1648–1654-es „forradalmat”, a Hetmanátus létrejöttét és megszilárdulását, Ukrajna felosztását 1667-ben Oroszország és Lengyelország között, Ivan Mazepa korát (1687–1708), a kozák hadak feloszlátását és a Hetmanátus szétesését 1764-ben.

6. Ukrajna orosz és lengyel iga alatt:

Hrusevszkij szerint ebben a történeti periódusban ment végbe Nyugat- és Kelet-Ukrajna nemzeti újjászületése a 19. században.⁴¹

Hrusevszkij érvelésében az „orosz nép” és „orosz állam” fogalmakat, amelyeket a Kijevi Ruszra és a keleti szláv népek történelmének egyes periódusaira is alkalmaztak, az orosz történészek egyoldalúan átvették, hogy folyamatában interpretálhassák az orosz vagy „nagyorosz” nép történelmét. Ennek a terminológiai káosznak – „rusz”, „kisorosz”, „nagyorosz” – a következtében a három keleti szláv nép – orosz, ukrán, belorusz – kialakulásának idejét és körülményeit elferdítették és az ukrán, valamint a belorusz történelem legnagyobb részét – történelmileg megalapozatlanul – beolvastották az orosz „nemzeti” történelembe. A terminológiai zavar tisztázása céljából, illetve annak érdekében, hogy hangsúlyozza a szoros kapcsolatot a modern és a régi ukrán történeti korok között, Hrusevszkij az „Ukraina-Rusz”⁴² fogalmát használta.

Hrusevszkij az ukránok „dicső” történelmét kutatva, a „hőskornak” nevezett 1648–1654-i *Hmelnyickij-mozgalom* bemutatásának másfél kötetet szentelt a 10 kötetes *Ukraina-Rusz történetében*, hangsúlyozottan bizonyítva az ukrán historiográfia azon nézetét, hogy – az oroszokhoz hasonlóan – az ukránok nem kevésbé dicső múlttal rendelkeznek, amelynek központi eleme a 17. század közepén lezajlott ukránjai eseményekhez köthető.

A történész első munkája az ukrán mozgalmat lezáró 1654-i perejaszlavi egyezményről 1898-ban került kiadásra, amelyben elutasítva a Hmelnyickijről addig kialakított neoromantikus hős képét, a populista beállítottságú *Hrusevszkij kemény kritikával illette a hetmant* és a kozák vezetőket, mert azok kizárólag a kozák „rend” érdekeit szem előtt tartva nem az ukrán népet, nem egész Ukrainát képviselték.⁴³

A Bogdan Hmelnyickij halálának 250. évfordulójára 1907-ben megjelentetett munkájában a történész korábbi véleményét felülvizsgálva, lényegében azon kozák rend hőisének tünteti fel a hetmant, akik az ukrán szabadságért fogtak fegyvert, azaz saját jogaikat védelmezve, az ukrán népért is harcoltak.⁴⁴ Szemmel láthatólag jelentősen megváltozott a történész korábbi álláspontja, amiben feltehetőleg közrejátszottak az 1905-ös oroszországi események is. Feltehetőleg *Hrusevszkij az 1905-i forradalomban kereste az ukránok nemzeti törekvéseinek legalitását és az ukrán nemzeti hőst*. Ilyen megfontolásból Hmelnyickijt összekötő kapocsnak nevezi az ukrán nép és elit között, olyan hőssé emelve őt, aki az ukrán nép hatalmas erőit személyesítette meg. *A kozákok önös érdekeit képviselő szervezőből tehát az ukrán népet védelmező vezetővé „léptette” elő a hetmant*. Némileg árnyal a hetman

⁴¹ M. Sz. Hrusevszkij: *Isztorija Ukraini-Ruszi u 10 tomah*. Kijev, 1898–1937.

⁴² Hrusevszkij egyetemi tanára, V. A. Antonovics vezette be az „Ukraina-Rusz” terminust a történelmi kategóriák sorába.

⁴³ M. Sz. Hrusevszkij: Hmelnyickij i Hmelnyiccsina. In: *Zapiszki Naukovoho tovarisztva im Sevczenka*. 1898. 23–24. 16–19.

⁴⁴ M. Sz. Hrusevszkij: Bohdanovi Rokovny. In: *Literaturno-naukovij visznyik*. 10. nos. 8–9. Lviv, 1907. 208.

korábbi negatív képén azáltal is, hogy tagadhatatlan társadalmi önzése ellenére kiváló szervező egyéniségnek és diplomatának tartotta.

1912-ben megjelent rövid *Ukrajna-történetében*⁴⁵ és a perejaszlavi szerződést értékelő *1917-es tanulmányában*⁴⁶ mintegy semleges véleményt kialakítva továbbra sem bírálta Hmelnickijt, ez alkalommal a hangsúlyt arra helyezte, hogy az *elvárásaikban kevésbé kielégített kozák vezetők csalódtak az orosz cárban, miután Oroszországhoz csatlakoztak.*

Az 1917-es forradalmak után Hrusevszkij tudományos munkáiban⁴⁷ visszatér a Hmelnickijt és mozgalmát jellemző kritikai hangnem, valójában az *1898-as művében írt nézetei metamorfózisának lehetünk tanúi.* A szerző a kollektív hősként tisztelt néptömegek meghatározó szerepét hangsúlyozza az 1648–1654 közötti események menetében, míg a *hetmant egyszerűen „törpének” nevezi az igazi hősök között.*⁴⁸ A kozák vezető hibás lépései között emeli ki, hogy nem tudta kihasználni a katonai sikereit és a politikai lehetőségeit, valamint nem sikerült érdekességet teremtenie az ukrán népen belül. Hrusevszkij nem is annyira a kozák vezető hősiességét vonja kétségbe, hanem az *addigi ukrán historiográfia tradicionális Hmelnickij-képét tekinti túlidealizáltnak.*

A fentiek alapján nyilvánvalóan megmutatkozik, hogy *Hrusevszkij az aktuális politikai helyzethez igazította a Hmelnickij-korszakról kialakított képét: a demokratikus és forradalmi Ukrajnához.*⁴⁹ 1917-ben a történész leszögezte, hogy Ukrajnában új társadalmi rendre van szükség, de nem a régi hetmanátus visszaállítására. *A bolsevik veszély valóra válásakor a korábbiaknál is hangsúlyozottabban került előtérbe műveiben a dicső ukrán-kozák múlt fókuszba állítása, ezen belül az ukrán önállóság történelmi hagyományainak kiemelése, a Kijevi Rusz és a Hetmanátus közötti kontinuitás elemzése.*

Az ukrán államiság problémakörét érintve, a historiográfiában az is vita tárgyát képezte, hogy *a Hmelnickij-mozgalom idején, illetve annak eredményeképpen beszélhetünk-e ukrán állam kialakulásáról.* Hrusevszkij az *Ukrajna-Rusz történetében* populizmusa ellenére sem vetette el az állam szükségességét és annak pozitív szerepét az ukrán történelemben. A fentebb említett 1898-as munkájában Hrusevszkij még azt írta, hogy a független államiság kérdése feltehetőleg csak Hmelnickij utolsó éveiben került előtérbe és nem magának az államnak a létjogosultságát vonta kétségbe, hanem pontosan meghatározta, hogy valójában milyen államra van szüksége az ukránoknak, kinek állhat jogában ott kormányozni. *A kiemelkedő ukrán történész úgy tekintett az államra, mint az ukrán nép számára szükséges politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális célok elérésének eszközére.* A szovjet korszakban publikált „*Ukrajna-Rusz*” kötetekben már amellet érvelt, hogy a hetman és a kozák elit legfőbb célja kezdetől fogva a szuverenitás elérése volt, az államiság koncepciója pedig szorosan összefonódott a szuverenitás problematikájával. Míg korábban Hrusevszkij azt hangsúlyozta, hogy a 17. század közepén a kozák vezetők elsődleges célkitűzései között nem a függetlenség kivívása, hanem az autonómia megszerzése szerepelt, addig nézetei 1917 után oly módon változtak, hogy eljutott annak az alap gondolatnak az elfogadásáig,

⁴⁵ M. Sz. Hrusevszkij: *Illusztrovaná isztorija Ukrajini*. Naukova Dumka, Kijev, 1992. 312–316.

⁴⁶ M. Sz. Hrusevszkij: *Perejaszlavszka umova Ukrajini z Moszkvoju. Sztattji i tekszti*. Kijev, 1917–1918. 5–54.

⁴⁷ *Isztorija Ukraini-Ruszi*. 9. Kijev, 1929–1931. 868.

⁴⁸ Uo. 1496.

⁴⁹ Serhij Plokhky: *Ukraine and Russia. Representations of the Past*. University of Toronto Press, Toronto, 2008. 92–95.

miszerint Bogdan Hmelnyickij hetmansága alatt az ukrán mozgalom sikerei következtében megszületett az ukrán államiság.

Összegzés

M. Sz. Hruszevszkij történetírói munkássága során fokozatosan építette fel azt a logikai láncot, amelyre úgy lehetett felfűzni a meghatározó ukrán történelmi eseményeket, hogy azok egységes és folyamatos egészet alkossanak. Művei a „nagyorosz” tradicionális sémával történő teljes szakítást idézték elő, egyúttal megteremtették az ukrán nemzeti történetírás alapjait, miközben új értelmezést adtak a keleti szláv népek történetének. Az „ukrán nemzeti történetírás atyja” hangsúlyozottan emeli ki, hogy a Kijevi Ruszban a keleti szláv törzsek nemcsak politikai, hanem vallási, kulturális és nyelvi egységet is alkottak és gyakorlatilag a Kijevi Ruszt az ukrán államiság és nemzetfejlődés kiindulópontjának lehet tekinteni. Összességében Hruszevszkij megcáfolta azt az orosz paradigmát, miszerint az ukránok gyakorlatilag semmilyen fontos szerepet nem játszottak a történelemben, éppen ellenkezőleg, szerinte történelmi gyökereik jóval korábbi időkre nyúlnak vissza, mint az oroszoké.

Résumé

Mykhailo Serhiyovych Hrushevsky was an Ukrainian academician, politician, historian, and statesman, one of the most important figures of the Ukrainian national revival of the early 20th century. In 1917, Hrushevsky was elected head of the revolutionary parliament, the Ukrainian Central Rada in Kiev and guided it gradually from Ukrainian national autonomy within a democratic Russia through to completely independent statehood.

As a historian, Hrushevsky authored the first detailed scholarly synthesis of Ukrainian history, his magnum opus, the *Istoriia Ukraïny-Rusy (History of Ukraine-Rus)*, appeared between 1898 and 1937. These ten published volumes (in eleven books) trace Ukrainian history from the earliest times to the post-Khmelnytsky era in the late 1650s. Hrushevsky saw continuity in Ukrainian history from ancient times to his own. He viewed the Halych-Volhynian Principality as the sole legitimate heir of Kievan Rus. This is opposed to the official scheme of Russian history which claimed Kievan Rus for the Vladimir-Suzdal Principality and Imperial Russia.